

Давлетов О.Р.

**ПОШУК ВІДПОВІДІ НА ПИТАННЯ
«ЧОМУ Я СТАВ НАЦИСТОМ?»:
МАЛОВІДОМІ МАТЕРІАЛИ СОЦІОЛОГІЧНОГО
ОПИТУВАННЯ 1934 р. НА ТЕРЕНАХ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ
(Огляд збірки: *“Warum ich Nazi wurde” – Biogramme früher
Nationalsozialisten. Die einzigarten Sammlung des Theodor Abel /
Wieland Giebel. – Berlin: Berlin StoryVerlag, 2018. – 930 s. / «Чому я
став нацистом» – Біографії раних націонал-соціалістів з
приватного зібрання Теодора Абеля / Віланд Гібель. –
Берлін: Berlin Story Verlag, 2018. – 930 с.)***

Історичний розвиток, як і будь-які політичні процеси в суспільстві, має різні складові свого поступу. Нині, на початку нового тисячоліття, першочерговим завданням істориків є комплексний системний аналіз визначних подій і зрушень, надбань і втрат, які були характерними для бурхливого минулого століття. Озираючись назад у ХХ ст., усвідомлюючи грандіозне піднесення людського розуму, величні досягнення у галузі науки та техніки, визначні здобутки у соціально-економічній сфері, ми мусимо визнати водночас, що ані досягнення культури та цивілізації, ані швидкий та потужний індустріальний розвиток провідних країн світу не змогли захистити людство від виникнення в його надрах низки страхітливих тоталітарних режимів. Останні намагались відійти від магістрального шляху розвитку людської цивілізації, поставити під сумнів прогресивні світові завоювання і тотально втрутитися у долю держави, громадянського суспільства тощо. Інтерес до проблеми вивчення генези німецького варіанту фашизму виник серед науковців світу одразу після зародження цього явища.

Тема Третього рейху й нині, знову і знову, привертає увагу дослідників з усього світу, зокрема через персоніфікацію учасників політичного процесу минулих років (мовиться виключно щодо генези НСДАП), зокрема і пересічних громадян Німеччини. Нині історіографія фашизму вже представлена великою палітрою досліджень, причому найбільшу увагу істориків за минулі десятиліття привертала саме сюжети пов'язані зі створенням масової бази, ідеологічних передумов, власне механізму існування тоталітарної диктатури НСДАП тощо [1]. Кількість наукових розвідок вже давно сягнула позначки 40 тис. позицій. Час генези НСДАП, як складової державного механізму Третього рейху та власне доба нацистського панування у Німеччині (1933-1945 рр.) – нині є одним із найбільш досліджених епізодів німецької історії.

У порівнянні з ним, не так багато наукових розвідок присвячено періоду зародження націонал-соціалізму доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) – періоду, який зі слів Г. Герінга – наці № 2 Третього рейху, вважається «бойовим часом» НСДАП [2, с. 12]. Річ у тім, що незважаючи на вагомий обсяг вже існуючих робіт присвячених нацизму, історики все ще мають чисельні лакуни з цієї проблематики. Наприклад, не існує ще загально визнаного трактування щодо термінів «фашизм» чи «нацизм»; маловивченими «залишаються методи, засоби, прийоми поширення нацистської ідеології» [3, с. 290]; не розкрита «проблема співвідношення у нацистській системі панування методів терору, пропаганди та організаційно-політичного впливу регіональних лідерів, їх взаємозв'язки і взаємодію у різні періоди існування режиму та пов'язане з цим питання відносно «ролі та взаємодії допоміжних і “дочірніх” організацій НСДАП (СС, СД, СА, гестапо, “Гітлерюгенду” тощо) у системі репресій та маніпулювання суспільною свідомістю»; мало інформації щодо повсякденного життя німецького суспільства доби Третього рейху [4, с. 92]. Власне тому, неабиякий інтерес у читачів ФРН та за кордонами Німеччини, викликала збірка біографічних матеріалів під гучною назвою «Чому я став нацистом?», що вийшла друком у вересні 2018 р. у Берліні, та була упорядкована й прокоментована відомим сучасним німецьким істориком, письменником та видавцем В. Гібелем (1950 р.н.). В. Гібель досить давно та ґрунтовно займається історією Берліну, є автором та упорядником чисельних монографій, виставок, заходів з історії сучасної столиці ФРН.

Нещодавно В. Гібель ознайомився з монографією американського професора-соціолога (польського походження) Колумбійського університету Т. Абеля (1896-1988) «Why Hitler Came into Power. An Answer Based on the Original Life Stories of 600 of His Followers. – New York, Prentice-Hall, 1938. – 346 р.». У цій монографії Т. Абель часто-густо цитував, в перекладі англійською, біографії пересічних членів НСДАП про те, як вони стали нацистами. Німецький історик В. Гібель вирішив звернутись до першоджерел і знайшов в архіві професора Т. Абеля, що і досі зберігається в зібранні американської бібліотеки Г. Гувера (м. Уест-Бранч, штат Айова, США) фотокопії 3700 сторінок сповідей націонал-соціалістів, що були датовані 1934 р.

Саме тоді, у 1934 р., у засобах масової інформації Третього рейху з'явилося досить несподіване оголошення щодо конкурсу автобіографічних творів для націонал-соціалістів. Замовником рекламного матеріалу був 38-річний професор-соціолог Т. Абель, який вільно володів німецькою, англійською та польською мовами. Професор Т. Абель, навесні 1934 р. транзитом побував на території Німеччини і маючи на меті використати у майбутньому будь-які соціологічні матеріали для вивчення мотивів вступу до лав НСДАП ідейних нацистів та аналізу джерел стрімкого зростання популярності А. Гітлера за час існування Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) для власних подальших наукових досліджень, звернувся з персональним листом до Й. Геббельса –

рейхсміністра народної освіти та пропаганди нацистської Німеччини. В цьому листі Т. Абель обґрунтував ідею щодо проведення на теренах Третього рейху конкурсу творів-автобіографій на тему «Чому я став нацистом?». Врешті-решт, цю ідею вирішили підтримати у міністерстві пропаганди Третього рейху та провести подібний захід. На це вплинули як мінімум два моменти: по-перше, всю фінансову сторону проведення акції мав покрити грант від Колумбійського університету (було призначено аж 18 грошових премій за участь (від 400 до 25 рейхсмарок); по-друге, нацисти намагались створити позитивний імідж НСДАП за кордоном, особливо на теренах США та Великої Британії (нагадаємо, що мовиться про 1934 р. – другий рік існування Третього рейху). Згідно з поданням Т. Абеля та чиновниками-нацистами з відомства Й. Геббельса, були узгоджені умови конкурсу та критерії оцінювання поданих робіт:

1. В заході мали брати участь тільки ті, хто вступив до лав НСДАП до 1933 р., тобто до легального приходу нацистської партії до влади у Німеччині (за задумом професора Т. Абеля, таким чином він мав отримати «сповіді» щирих нацистів, а не так званих «попутників», які з кар'єрних міркувань приєдналися до партії фюрера вже після 30 січня 1933 р.).

2. Кандидати на заохочувальні призи повинні були надати точні та докладні описи свого особистого життя, особливо після Першої світової війни. Також, увагу варто було звернути на уявлення про сімейне життя, освіту, економічні умови проживання, членство в політичних організаціях; участь у гітлерівському русі та важливі переживання, думки та почуття з цього приводу тощо.

3. Стиль, орфографія або драматичність власної історії не мають значення і не розглядатимуться. Повнота та відкритість є єдиними критеріями оцінювання.

4. Призовий фонд депонується в Deutsche Bank (Німецький банк).

5. Жюрі конкурсу складається з представників Колумбійського університету (грантодавців).

6. Мета заходу – зібрати соціологічні матеріали щодо історії НСДАП.

7. Громадскість США та Німеччини має бути проінформована щодо переможців заходу, а їхні особисті матеріали мають бути опубліковані.

8. Рукописи не повертаються, останні мають надійти до журі конкурсу до 30 вересня 1934 р. [5, s. 7].

Всього надійшло 683 роботи (обсягом від 2 до 80 сторінок), з різних куточків Німеччини, від чоловіків та жінок, що репрезентували різні вікові та соціальні верстви. 581 робота й досі зберігається у зібранні американської бібліотеки Г. Гувера. 82 з них повністю й автентично відтворені, як ксерокопії оригіналів у праці В. Гібеля [5, s. 201-858]. Більшість віддруковані на друкарських машинках, деякі – приблизно 30% – написані від руки. Деякі з автобіографій обсягом лише 2-3 сторінки, інші – 25-30; рекордсмен написав 80 сторінок, також є й віршовані твори. Цінність цих матеріалів для сучасних дослідників є беззаперечною. На думку рецензента, вона полягає у тому, що ознайомлення із

зібраними матеріалами, датованими 1934 р., нині дають можливість краще зрозуміти справжні причини, які долучали «простих німців» до лав НСДАП за добу Веймарської Республіки (1919-1933 рр.).

Аналіз поданих у праці В. Гібеля творів-автобіографій «бойової доби» НСДАП дозволяє виокремити основні мотиваційні вектори «партайгеноссе» фюрера – знайти відповідь на питання, чим саме привернув їх увагу нацизм у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.:

1. Ідея-міф щодо сильного лідера. Автори багатьох конкурсних робіт писали про те, що в умовах веймарської демократії країні була потрібна людина, здатна взяти на себе керівництво Німеччиною і «залізною мітлою очистити ганебні німецькі авгієві стайні». Саме таку людину вони побачили у А. Гітлері. Багато хто сприймав його як месію, посланого Німеччині долею. «У хаосі, який панував у країні, нам була потрібна людина, здатна взяти керівництво на себе, бо лише тоді відбудеться оновлення Німеччини» написав 41-річний Ф. Шронер, вчитель початкової школи з Мюльхайму [5, s. 210]. Інший зачаровувався «новими цілями і новими цінностями», які запропонував лідер НСДАП та був впевнений, що лише «30 січня 1933 р. Адольф Гітлер створив єдиний німецький народ» (27-річний Г. Фюрбах, робітник з фірми Тіссена з Мюльхайму-на-Рурі) [5, s. 207]. Третя, 21-річна Е. Штойке з Марієнбургу (Східна Пруссія) вважала цілком логічним, що після всіх «трагічних подій», яких зазнала Німеччина, «наш лідер (Адольф Гітлер) посланий народом долею» [5, s. 687].

2. Ідея-міф, що «країна завдяки нацизму розправляє плечі і встає з колін». Саме цей мотив – «вставати з колін» – часто-густо лунає у наведених у збірці творах. Як відомо, після поразки кайзерівської Німеччини у Першій світовій війні німецька делегація була змушена підписати Версальській мир 1919 р. Згідно з цим документом Німеччина втратила сьому частину довоєнної території, позбулась всіх колоній, мала сплатити 132 млрд. золотих марок у якості репараційних виплат, мала чисельні військові обмеження тощо. Багато німців сприйняли це як приниження гідності німецької нації. Теренами Німеччини поширилися чисельні «теорії змови», які звинувачували у всіх бідах Німеччини євреїв, марксистів, комуністів, католиків, таємні товариства тощо [5, s. 206]. Гітлер одним з перших зіграв на цьому, заявивши публічно про необхідність боротьби проти наслідків Версальського договору. Саме це перетворило багатьох німців у його палких прихильників. «Багато німців відчували себе приниженими поразкою у Першій світовій війні і змістом Версальського договору. Боротьба проти цього «ганебного», як вони вважали, договору була одним з центральних мобілізуючих чинників націонал-соціалізму» [5, s. 10-11].

3. Ідея-міф про те, що в основі катастроф німецького народу у ХХ ст. (поразка у Першій світовій війні, Версальська угода, Листопадова революція 1918-1919 рр., гіперінфляція 1921-1923 рр. тощо) винні виключно євреї. У коментарі, щодо цього мотиваційного вектору серед прихильників нацистської

партії, В. Гібель назвав його «параноїдальним єврейським оскаженінням» («Paranoider Judenkoller») [5, s. 175]. Антисемітизм був наріжним каменем ідеології НСДАП з моменту заснування цієї партії. Тому, абсолютно не дивно зустрічати в конкурсних творах 1934 р. подібні твердження:

- «Я бачив, що євреї скрізь займають привілейовані місця, театри, біржі, кіно, преса, все було у єврейських руках... Через діяльність євреїв робітники постійно страждали», – стверджував Е. Ремер, 27-річний робітник з берлінського кварталу Веддінг [5, s. 175].

- «Скрізь, практично скрізь, куди б не падало око, можна було побачити при владі лише євреїв. Преса, театр, кіно, література, музика, передусім мистецтво у різних формах, техніка і освіта, все було під їх перманентним впливом. Але дозвольте, невже так виродинся наш німецький народ?», – запитував у власному творі Г. Улляйн, 27-річний мешканець з Тільзіту [5, s. 175].

- «Що ж особисто мене в цих німецьких колах особливо приголомшило, то саме вплив єврейсько-марксистського зараження на військові підрозділи. І дома і на фронті німецький народ боровся за життя та смерть, а в той самий час євреї та інші неповноцінні на Батьківщині пиячили та розкошували», – зазначив В. Вольф, 36-річний мешканець Мюнхена.

Тобто, мовилось про необхідність подолання «внутрішнього ворога» – євреїв. Й це незважаючи на той факт, що на липень 1933 р. на території німецької держави мешкало 502 799 євреїв, з них 144 000 у Берліні (3,8% від загальної кількості мешканців столиці); а серед 65 млн. населення Третього рейху частка єврейського населення була в межах 0,77% [5, s. 176].

4. Ідея-міф про те, що у кожного респондента власна суб'єктивна відповідь на питання «Чому я став нацистом?». Упорядник цієї збірки, В. Гібель, зазначає, що, проаналізувавши всі вцілілі конкурсні роботи, він так і не зміг виділити єдиний основний мотив, який вплинув на електоральний партійний вибір людей за доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.). На його думку, легальному приходу нацистів до влади сприяли також наступні фактори:

- загальний депресивний настрій населення (мовиться, насамперед, про добу «Великої депресії» (1929-1933 рр.);

- загальнонаціональне почуття обділеності та приниження від змісту Версальського миру 1919 р.;

- пам'ять про те, що Німеччина – «серце Європи» – мовиться, про почуття власної переваги німців над іншими європейськими народами (пангерманізм, антисемітизм, антислов'янizm тощо).

Врешті-решт, можна зазначити, що рецензована книга є чудовим джерелом з історії Третього рейху та Веймарської Республіки. Праворадикальна мотивація багатьох ранніх членів нацистської партії добре узгоджується із станом невдоволеності політичною ситуацією, що поширена у Європі ХХІ ст. – ФРН, Франція, Польща, Росія, Україна тощо.

Вважаю, що збірка біографічних текстів націонал-соціалістів – «Чому я став нацистом?», упорядкована і прокоментована німецьким істориком В. Гібелем, виконана на високому професійному рівні; безперечно, вона є важливою для модерної української історичної науки, містить нові маловідомі джерела з історії Німеччини першої третини ХХ ст. Рецензована книга дає творчий імпульс для подальшого поглибленого вивчення доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.) та початку існування Третього рейху (1933-1934 рр.). Дана робота – чудовий багатий джерельний матеріал для нового бачення подій німецької історії ХХ ст. істориками, політологами, фахівцям у галузі соціальних комунікацій, соціології, психології тощо. Знайомство та вивчення відповідей на питання «Чому я став нацистом?» дозволяє краще зрозуміти добу зародження націонал-соціалізму (1919-1933 рр.) та період нацифікації німецького суспільства (1933-1934 рр.).

Список використаних джерел та літератури

1. Ruck M. Bibliographien zum Nationalsozialismus. – Köln: Bund-Verlag, 1995. – 1428 s.
2. Gritzbach E. Hermann Göring. Reden und Aufsätzen. – München: Zentralverlag NSDAP, 1942. – 391 s.
3. Галактионов Ю. Основные итоги изучения феномена национал-социализма к концу ХХ века // Германия и Россия в ХХ веке: две тоталитарные диктатуры, два пути к демократии: тезисы докладов участников международной научной конференции, посвященной 10-летию объединения Германии (Кемерово, 19-22 сентября 2000 г.). – Кемерово: КемГУ, 2000. – С. 288-294.
4. Галактионов Ю. Феномен национал-социализма. Нерешенные проблемы истории. Взгляд с рубежа ХХІ века // Германия и Россия: События, образы, люди. Вып. 3. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2000. – С. 91-98.
5. “Warum ich Nazi wurde” – Biogramme früher Nationalsozialisten. Die einzigarten Sammlung des Theodor Abel / Wieland Giebel. – Berlin: Berlin Story Verlag, 2018. – 930 s.